

П. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СЛОВОТВОРУ, ЛЕКСИКИ І ГРАМАТИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

УДК 811. 161. 2 ' 373. 611

СЛОВНИК СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Надія Дзеньдзюра

*Львівський інститут банківської справи
Університету банківської справи
Національного банку України,
кафедра суспільних дисциплін,
вул. Січових Стрільців, 11, 79005 Львів, Україна
тел.: 032 297 72 20
ел. пошта: naddzen@gmail.com*

Зроблено спробу показати, що укладання словника словотвірних гнізд української мови як іноземної відкриває широкі можливості для організації навчальної роботи та сприяє швидкому і якісному засвоєнню нової лексики, вивченню граматики. Дослідження проведено за методикою М. Скаржинські на прикладі словотвірного гнізда параметричного прикметника з вершиною *довгий*.

Ключові слова: словотвірна гніздо, сема, словотвірна значення, українська мова як іноземна.

Сучасний етап розвитку педагогіки вищої школи пов'язаний із входженням України до єдиного європейського й світового освітнього і наукового простору (Наказ Міністерства освіти і науки України № 48 від 23. 01. 2004), що передбачає вироблення інноваційних методик та технологій навчання, орієнтованих на розвиток критичного, самостійного мислення студента, на швидке та якісне засвоєння навчального матеріалу з усіх дисциплін, що вивчають у вищих навчальних закладах (ВНЗ).

Із здобуттям Україною незалежності постало питання розроблення ефективних методик викладання української мови як іноземної (УМІ), які відповідали б сучасним завданням освіти і науки в цілому та педагогіки професійної освіти, зокрема у ВНЗ. Проблеми методики викладання УМІ, незважаючи на певні досягнення, ще потребують осмислення, удосконалення та постійного пошуку, і тому їх вивчення є актуальним сьогодні. Над цією проблемою працюють українські вчені З. Мацюк, О. Тростинська, Н. Ушакова, Л. Селіверстова, Т. Лагута, Н. Лисенко, Н. Зайченко, С. Воробйова та ін. У слов'янському мовознавстві питання викладання мови як чужої вивчають М. Скаржинські, М. Зелс-Мейс, Л. Красильнікова, В. Кондратьєва, В. Добровольська, А. Барикіна та ін.

Одним із перспективних способів засвоєння мови як іноземної, на думку багатьох методистів [3; 4; 6; 7; 12; 13; 14], є вивчення її лексичного складу засобами словотвору. В україністиці застосування результатів теоретичних досліджень в галузі словотвору української мови до потреб її вивчення в іноземній аудиторії зроблено З. Мацюк [10].

Для вивчення української мови як іноземної важливим є вміння встановлювати типологічні зв'язки між словами у межах словотвірних пар, словотвірних ланцюжків,

словотвірних гнізд, словотвірних парадигм, оскільки результати типологічного дослідження словотвірних гнізд, за спостереженнями мовознавців, дозволяють знайти найефективніші способи відбору і подання лексичного і граматичного матеріалу лексичних мінімумів, визначити ефективні шляхи семантизації похідних слів і попередити можливі помилки у мовленні студентів, а також дають змогу легше запам'ятати і глибше засвоїти лексичні одиниці, збагатити свій концептуальний арсенал національною похідною лексикою” [4: 638].

Викладачеві, який застосовує зазначену методику під час вивчення мови як іноземної, значно полегшив би роботу словник словотвірних гнізд української мови як іноземної. Такий словник уже створено для польської мови [12]. Він побудований за такими принципами: основним критерієм відбору реєстрових слів (вершин гнізд) є належність їх та похідних до загальноновживаної лексики; словотвірне гніздо базується на одному лексичному значенні твірного слова (найуживанішому), до реєстру не включені рідковживані чи спеціальні слова.

В українському мовознавстві ідея створення словника словотвірних гнізд належить професорові І. Ковалику [5], а Є. Карпіловська є автором кореневого гніздового словника [2]. Звичайно, доцільним і потрібним було б створення словника словотвірних гнізд української мови як іноземної, який мав би свою специфіку та практичне спрямування.

Мета статті – використовуючи методику М. Скаржинські, побудувати словотвірне гніздо прикметника *довгий*, описати його семантико-словотвірну структуру та показати застосування цього дослідження при вивченні української мови іноземцями.

Словотвірне гніздо (СГ) розуміємо як ієрархічно впорядковану сукупність слів, пов'язаних відношеннями похідності і об'єднаних спільним коренем. У синтагматичному плані СГ є сукупністю словотвірних ланцюжків, в парадигматичному – сукупністю словотвірних парадигм. Семантико-дериваційні процеси розглядатимемо з урахуванням ролі основної семемі й семи у розбудові словотвірних гнізд. Ад'єктив *довгий* входить у лексико-семантичну групу параметричних прикметників і відзначається наявністю яскраво вираженого центру – семи „розмір”, що реалізується в основному значенні, приядерну зону становить сема „час”. Аналізоване СГ базуватиметься на основному значенні (семемі) прикметника *довгий* „який має велику довжину”. У СГ включено всі похідні, утворені від основного значення вихідного прикметника без вказівки на конкретну семему та їх кількість, оскільки такий підхід, на нашу думку, значно спрощує сприйняття та розуміння матеріалу іноземними студентами.

Словотвірне гніздо прикметника *довгий*

І ступінь словотворення

довгий (волосся)	→	довг-уват-ий (лист), довг-аст-ий (обличчя), довж-езн-ий (тінь)	„Р”
довгий (волосся)	→	в(у)-довж-ø (розтяглося), в(у)-довж-ки (по вулицях), зав-довж-ки (3 м), з-довж-ø (лягти), по-довж-ø(стелиться)	„Р”
довгий (волосся)	→	ви-довж-и-ти (штани)	„Р”
довгий (волосся)	→	про-довж-и-ти (міст продовжили до річки)	„Р”
довгий (волосся)	→	довг-еньк-ий (черга), довг-есеньк-ий (язик), довж-енн-ий (вуса), довж-елезн-ий	„Р”

		(вулиця), пре-довгий (рушник), за-довгий (штани), не-довгий (шлях)	
довгий (волосся)	→	довж-ин-а (по всій довжині стирчать кілочки)	„P”
довгий (волосся)	→	з-довж-и-ти (сукню), по-довж-и-ти (плаття)	„P”
довгий (волосся)	→	над-довгий (колонки ґрунту)	“P”

II ступінь словотворення

довгастий (обличчя)	→	довгаст-еньк-ий (груша), по-довгастий (лице), про-довгастий (обличчя), довгаст-о нар. (дрова різали), довгаст-ість (гір)	„P”
довгуватий (лист)		по-довгуватий <i>рідко</i> (вершок каменя), про-довгуватий (кімната)	„P”
подовж (подовж лягти)	→	(у) в-подовж (обходив поля вподовж і поперек)	„P”
з-довж-ø (лягти)		(у) в-здовж (лягти)	„P”
видовжити (штани)	→	видовж-енн-я (труб), видовжити-ся (вуха)	„P”
довший (волосся)	→	по-довш-ø (лягти)	„P”
довженний (вуса)	→	пре-довженний <i>розм.</i> (кігті)	„P”
довжелезний (вулиця)	→	пре-довжелезний <i>розм.</i> (стрілка)	„P”
довший (волосся)	→	довш-а-ти (тінь)	„P”
подовжити (плаття)	→	подовж-н-ій (лава)	„P”
продовжити (міст продовжили до річки)	→	продовж-н-ий <i>розм.</i> (ганок)	„P”
здовжити (сукню)	→	здовж-енн-я (одягу), здовжити-ся (тіні)	„P”
подовжити (сукню)	→	подовж-енн-я (сталь може луснути від подовження), подовжити-ся (папір подовжиться при...)	„P”
продовжити (міст продовжили до річки)	→	продовж-енн-я (хлів є продовженням хати), продовжити-ся (у небо)	„P”

III ступінь словотворення

довшати (тінь)	→	довша-нн-я (тіней)	„P”
видовжений <i>діспр.</i> (штани)	→	видовжений <i>прикм.</i> (насіння)	„P”
подовжній ₁ (лава)	→	подовжнь-о (розклали)	„P”
здовжений ₁ <i>діспр.</i> (сукню)	→	здовжений <i>прикм.</i> (ланцюг),	„P”
продовжний <i>розм.</i> (ганок)	→	продовжн-ість <i>розм.</i>	„P”
подовжений <i>діспр.</i> (плаття)	→	подовжений <i>прикм.</i> (тіні),	„P”
подовжувати (плаття)	→	подовжува-нн-я (плаття)	„P”
здовжувати (сукню)	→	здовжува-нн-я (сукні), здовжувати-ся (тіні)	„P”

подовжувати (сукню)	→	подовжувати-ся (папір)	„P”
продовжувати (міст продовжили до річки)	→	продовжувати-ся (у небо)	„P”
IV ступінь словотворення			
подовшати (тінь)	→	подовша-нн-я (тіней)	„P”
подовжений (тіні)	→	подовжен-ість (тіней)	„P”

Словотвірне гніздо прикметника *довгий* включає 56 дериватів із семою „розмір”, зокрема 22 прикметники, 12 іменників, 10 прислівників, 12 дієслів, що розташовані в межах чотирьох ступенів словотворення. Деривати утворено суфіксальним (27), префіксальним (10), префіксально-суфіксальним (9), постфіксальним способами (7), морфолого-синтаксичним (3).

Похідним властиві такі словотвірні значення (СЗ). У межах **ад’єктивного** блоку: „гіпокористичність” (*довгастенький*), „неповний вияв ознаки” (*подовгуватий, продовгуватий, подовгастий, продовгастий, довгуватий, довгастий*), „сильний вияв ознаки” (*предовженний, предовжелезний, предовгий, довженний, довжелезний, довжезний*), „надмірний вияв ознаки” (*задовгий, наддовгий*), „заперечення ознаки” (*недовгий*), „такий, що характеризується відношенням до дії, названої мотивувальним словом” (*видовжений, здовжений, продовжений, подовжений*). **Адвербіальний** блок представлений СЗ: „адвербіалізація ознаки” (*вдовж, вдовжки, завдовжки, здовж, подовж, подовжньо*), „підсилення ознаки” (*вподовж, вздовж*). У **субстантивному** блоці виділяємо такі СЗ: „абстрагована ознака” (*довгастість, довжина, подовжність, подовженість*), „опредметнена дія” (*здовження, видовження, продовження, подовження, довшання, подовжування, здовжування, подовшання*). Похідним **вербативного** блоку властиві СЗ „набувати ознаки” (*довшати*), „набувати ознаки, ставати якимось” (*видовжитися, продовжитися, подовжитися, здовжитися, здовжуватися, подовжуватися, продовжуватися, видовжуватися*), „наділяти ознакою” (*видовжити, здовжити, подовжити, продовжити*).

Словник української мови для іноземців спростив би роботу викладачеві та студентові в аудиторії, допоміг би унаочнити та систематизувати знання при вивченні словотвору, лексики, граматики.

Так, на підсумковому занятті зі словотвору завдання могли б бути такого типу:

1. Використовуючи словник, назвіть найуживаніші засоби творення іменників, прикметників, дієслів, прислівників та наведіть приклади.

2. Використовуючи словник, доберіть спільнокореневі слова до прикметника *довгий*.

3. Використовуючи словник, утворіть від прикметників прислівники.

Такий словник допоміг би вивчати нову лексику не ізольовано, а у зв’язку з твірним словом та іншими похідними, що значно полегшило б запам’ятовування, сформуло поняття про семантичні зв’язки похідних слів однієї лексико-семантичної групи, спростило б вивчення явищ синонімії та антонімії. На нашу думку, у такому словнику доцільно в додатках подати, де це можливо, лексико-семантичні групи різних частин мови, що спростило б пошук потрібної лексики іноземному студентові при вивченні, наприклад, тем „Кольори”, „Людина”, „Професія” тощо. Такий додаток допоміг би не лише при виконанні практичних завдань, але й у підготовці тексту до розповіді.

Використання словника при вивченні граматики незаперечне. Можна розробити різні типи завдань, які передбачають використання словника, зокрема:

1. Випишіть іменники (прикметники, прислівники, дієслова).
2. Доберіть означення до іменників.
3. Скориставшись додатком, знайдіть слова різних частин мови для опису зовнішності і характеру людини (при вивченні теми „Людина”) тощо.

Отже, використання словника словотвірних гнізд української мови для іноземців відкриває широкі можливості для організації навчальної роботи в іншомовній аудиторії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Карпіловська Є. А. Кореневий гніздовий словник української мови: гнізда слів з вершинами – омографічними коренями / Є. А. Карпіловська. – К. : Українська енциклопедія, 2002. – 912 с.
2. Каспришин З. Формування лінгвістичної компетенції іноземців засобами словотвору української мови / З. Каспришин // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2004. – Вип. 34. – Ч. II. – С. 445–448.
3. Каспришин З. Словотвір у курсі української мови як іноземної / З. Каспришин // Актуальні проблеми українського словотвору / за ред. Василя Грещука. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – С. 638–642.
4. Ковалик І. І. Семантична функція кореня у словотвірному гнізді / І. І. Ковалик // Словотвірна семантика східнослов'янських мов. – К., 1983. – С. 17–35.
5. Красильникова Л. В. Русское словообразование в иностранной аудитории / Л. В. Красильникова // Journal of Institute for Russian Studies. – № 4. – 2007. – С. 21–34.
6. Красильникова Л. В. Уроки по русскому словообразованию для иностранных учащихся (учебное пособие) / Л. В. Красильникова. – М. : Изд-во МГУ. – 2001. – 55 с.
7. Кондратьева В. А. Оптимизация усвоения лексики иностранного языка / В. А. Кондратьева. – М., 1974. – 280 с.
8. Лисенко Н. О. Українська мова для іноземних студентів : навч. посіб. / Н. О. Лисенко, Р. М. Кривко, Є. І. Світлична, Т. П. Цапко – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 240 с.
9. Мацюк З. Словотвірні синоніми як об'єкт вивчення в чужомовній аудиторії / З. Мацюк // Тека Ком. Pol.-Ukr. Związ. Kult. – OL PAN, 2010. – С. 193–201.
10. Словотвір сучасної української літературної мови / за ред. М. А. Жовтобрюха. – К. : Наук. думка, 1979. – 405 с.
11. Mirosław Skarżyński M. Mały słownik słowotwórczy języka polskiego dla cudzoziemców / Mirosław Skarżyński. – Kraków: UJ, 1989. – 341 s.
12. Skarżyński M. Słowotwórstwo gniazdowe: historia, metoda, zastosowania / Mirosław Skarżyński. – Kraków : Akademicka, 2003. – 175 s.
13. Szalc-Mays M. Nowe słowa – stare rzeczy. Podręcznik do nauczania słownictwa języka polskiego dla cudzoziemców / Magdalena Szalc-Mays. – Kraków : Wyd. Zakonu Pijarów, 1999. – 138 s.

Стаття надійшла до редакції 05.02.2014

доопрацьована 10.02.2014

прийнята до друку 12.02.2014

**THE DICTIONARY OF THE WORDFORMATION NESTS
IN THE UKRAINIAN LANGUAGE AS FOREIGN ONE****Nadiya Dzendzyura**

*Lviv bank institute of National bank of Ukraine,
Department of social disciplines,
11 Sichovyh Striltsiv Str., 79005 Lviv, Ukraine
phone: 032297 72 20
e-mail: naddzen@gmail.com*

There was made an attempt in the article to show that the composing of the dictionary of wordformation nests of Ukrainian language as foreign one opens wide possibilities for the organization of studies and promotes quick and qualitative mastering of new lexis and grammar. The investigation was made on methodic of M. Scarjinskij. Wordformation nest of the parametrical adjective with the top *long* was taken as example.

Key words: wordformation nest, sema, wordformation meaning, Ukrainian language as foreign one.

**СЛОВАРЬ СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ГНЕЗД
КАК ОДИН ИЗ СПОСОБОВ ИЗУЧЕНИЯ
УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА КАК ИНОСТРАННОГО****Надежда Дзеньдзюра**

*Львовский институт банковского дела
Университета банковского дела
Национального банка Украины,
кафедра социальных дисциплин,
ул. Сичовых Стрельцев, 11, 79005 Львов, Украина
тел.: 032 297 72 20
эл. почта: naddzen@gmail.com*

Осуществлена попытка показать, что словарь словообразовательных гнезд украинского языка как иностранного открывает широкие возможности для организации учебной работы и способствует быстрому и качественному усвоению новой лексики, изучению грамматики. Исследование проведено по методике М. Скаржински на примере словообразовательного гнезда параметрического прилагательного с вершиной *длинный*.

Ключевые слова: словообразовательное гнездо, сема, словообразовательное значение, украинский язык как иностранный.